

Onafhankelijk peer-reviewed wetenschappelijk tijdschrift van de KNOB, mede mogelijk gemaakt door Faculteit Bouwkunde, Technische Universiteit Delft
ISSN 0166-0470

HOOFDREDACTIE

Dr. Kees Somer (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

REDACTIE

Prof. dr. ir. Rika Devos (Universit  Libre de Bruxelles)

Prof. dr. Merlijn Hurx (Katholieke Universiteit Leuven)

Dr. Noor Mens (Technische Universiteit Eindhoven)

Dr. ir. Ivan Nevzgodin (Technische Universiteit Delft)

Dr. Eva Röell (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/Universiteit Utrecht)

Prof. dr. Hanneke Ronnes (Universiteit van Amsterdam/Rijksuniversiteit Groningen)

Prof. dr. ir. Lara Schrijver (Universiteit Antwerpen)

Dr. ir. Frederik Vandyck (Universiteit Antwerpen)

Dr. Kim Zweerink (MOOI Noord-Holland)

Drs. Els Brinkman (eindredacteur)

Robyn de Jong-Dalziel (vertaler)

KOPIJ VOOR HET BULLETIN KNOB

Voor richtlijnen zie www.knob.nl/bulletin
Voorstellen voor kopij graag aanleveren bij:

Bulletin KNOB

info@knob.nl

ABONNEMENTEN EN LIDMAATSCHAP KNOB

Abonnementen en lidmaatschap KNOB particulier:
  75,00; t/m 28 jaar:   32,50; instellingen en organisaties:   175,00. Het lidmaatschap wordt aangegaan voor de duur van een kalenderjaar en wordt stilzwijgend verlengd. Lidmaatschap voor het leven is ook mogelijk.

BUREAU KNOB

Drs. Judith Fraune

Postbus 5043, 2600 GA Delft, T 015 278 15 35

info@knob.nl, www.knob.nl

BESTUUR KNOB

Drs. Korrie Louwes (voorzitter), em. prof. dr. Bernard Colenbrander (lid), dr. ir. Frank van der Hoeven (penningmeester), drs. Patrick van der Klooster (vice-voorzitter), Agnes Kooijman MA (lid), Mauro Smit MA (secretaris)

VORMGEVING Suzan Beijer, Amersfoort

DRUK Wilco, Amersfoort

INHOUD

- 1 VOORWOORD BIJ HET THEMANUMMER
'POST 65'

ARTIKELEN

- 4 NOOR MENS EN HUGO VAN VELZEN
Veranderende idealen. Post 65-wijken in Capelle aan den IJssel
- 20 ANITA BLOM
De Bloemkoolwijk: dwaallicht of bron van inspiratie
- 26 NATASCHA LENSVELT
Bemind maar onbekend. Landschapsarchitectuur in de periode 1965-1990
- 35 SANNE TILLEMA
Vormgeven aan ontmoeting. Het architecten-echt paar Henk Thieme en Brita Thieme-Domela Nieuwenhuis
- 49 SANNE VAN DRENTH
'Samen doen wat samen kan'. Het begin en de komma van Centraal Wonen in Nederland
- 60 SARA DUISTERS
Kunststof dromen. Gevels van glasvezelversterkt polyester in Nederland
- 72 BERNARD COLENBRANDER
Bepaalde kansen op een zorgeloze oude dag. Het lot van gebouwen van na 1965
- 85 MARYLISE PAREIN, INE WOUTERS EN STEPHANIE VAN DE VOORDE
Waardebepaling van jong erfgoed. Het belang van materialiteit in een geïntegreerde benadering
- 98 EVELIEN VAN ES, SARAH GRESNIGT EN LARA VOERMAN
Participatief waarderen. Het voorbeeld van Nieuwegein
- BOEKBESPREKINGEN**
- 104 Arjan den Boer, Bettina van Santen en Ronald Willemsen, *Utrecht bouwt 1945-1975*. Judith van Hoogdalem en Botine Koopmans, *Post 65 – een turbulente tijd. Architectuur en stedenbouw in Den Haag 1965-1995*. Marcel Barzily, Ruben Ferwerda en Anita Blom, *Experimentele woningbouw in Nederland 1968-1980. 64 gerealiseerde woonbeloften*. (bespreking Marie-Thérèse van Thoor)
- 108 Arjan den Boer, Bart van Hoek, Martijn Haan, Martjan Kuit en Teun Meurs, *BRUUT. Atlas van het brutalisme in Nederland*. (bespreking Wijnand Galema)

VOORWOORD BIJ HET THEMANUMMER 'POST 65'

Vijftien jaar geleden wijdde het *Bulletin KNOB* een themanummer aan 'nieuw erfgoed'. De reden hiervoor was een gevoelde noodzaak tot meer en vooral ander onderzoek naar de architectuurontwikkeling en monumentenzorg in de twintigste eeuw. Volgens de redactie vertoonde de toenmalige geschiedschrijving veel lacunes, door een sterke gerichtheid op architectuurvernieuwing en relatief weinig aandacht voor verbouwingen, traditionele werken en de culturele processen van waardering van nieuw erfgoed. Het was kortom tijd voor een revisie van zowel het historiografische beeld als het architectonische erfgoed. Het ging in het themanummer vooral om vooroorlogse architectuur, met een uitstapje naar de wederopbouw aan de hand van de selectie van honderd 'topmonumenten' uit de jaren 1940-1958. De tijd zat ons echter op de hielen; een tweede tranche wederopbouwmonumenten uit de periode 1959-1965 was nog onderweg en de beoogde historiografische bijstelling amper begonnen, of er diende zich een nieuwe loot aan de stam van het erfgoed aan: Post 65. Daartoe rekenen we alles wat na 1965 tot stand is gekomen, met als voorlopige begrenzing het jaar 1990; een periode met een ongekend grote bouwproductie en belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen die een eigentijdse ruimtelijke vertaling kregen en bepalend zijn geweest voor onze fysieke leefomgeving. Dit meest recente nieuwe erfgoed is omvangrijk en divers, en bovendien is veel ervan nu aan de beurt om te worden gerenoveerd, verduurzaamd, getransformeerd of herbestemd. Alle reden dus om de architectuur, stedenbouw en landinrichting uit deze periode te onderzoeken en zo kennis op te bouwen voor een aanpak die recht doet aan de aanwezige cultuurhistorische waarden.

De laatste jaren is de belangstelling voor de periode na 1965 snel gegroeid; bij historici, beleidsmakers, ontwerpers, ontwikkelaars, bewoners en andere betrokkenen. Er is al veel kennis bijeengebracht en beschikbaar gesteld, in studies over architectuur, woningbouw, stadsvernieuwing, ruimtelijke ordening, landschap, stedenbouw, gebouwtypen, specifieke locaties en projecten, individuele ontwerpers en andere deelonderwerpen. Dit heeft geleid tot inzichten ten aanzien van het ruimtelijke erfgoed uit deze periode en de omgang hiermee. Deze stroom publicaties neemt alleen maar toe en de laatste jaren verschenen ook in het *Bulletin* artikelen met een Post 65-thema: over de nieuwe raadzaal van Den Haag, structuralistische architectuurtekeningen van Piet Blom, een postmodern interieur van Alessandro Mendini en stadsvernieuwing in de Amsterdamse Dapperbuurt. Omdat er meer artikelen over deze periode in aantocht waren, besloten wij deze te bundelen in een themanummer en een aantal auteurs te vragen daaraan bij te dragen. Hiermee willen wij meerdere aspecten van het Post 65-erfgoed belichten en de blik ook richten op actuele vraagstukken. Met dit themanummer over Post 65 beogen wij de kennis en waardering van het ruimtelijk erfgoed uit de Post 65-periode te vergroten en een bijdrage te leveren aan de discussie over strategieën om dit in te zetten in transformatie-

opgaven. Dit gebeurt met historische analyses zoals de lezer van het *Bulletin* gewend is, aangevuld met beschouwingen vanuit de hedendaagse erfgoed- en ontwerppraktijk.

De artikelen in dit nummer zijn gegroepeerd aan de hand van drie thema's. Het eerste daarvan behandelt de grotere ruimtelijke context, die van de stedenbouw en het landschap. Noor Mens en Hugo van Velzen onderzochten de ruimtelijke ontwikkeling van Capelle aan den IJssel en onderscheiden daarin meerdere, elkaar deels overlappende fasen: van grootschalige repetitieve woonwijken in de jaren zestig, via wijken die zich tegen de monotonie ervan verzetten maar net zo grootschalig waren, naar fantasievolle dorpse verkavelingspatronen en woonerven en ten slotte een verzakelijkte planning en architectuur in de jaren tachtig. Hierop volgen twee kortere beschouwingen over de betekenis van Post 65-erfgoed op dit schaalniveau in het licht van de maatschappelijke en ruimtelijke opgaven van vandaag. Anita Blom ziet een rol weggelegd voor gebruikers bij de noodzakelijke transformatie van Post 65-woonwijken. Participatie en bewonersinspraak kunnen volgens haar leiden tot een breed gedragen vernieuwingsaanpak van deze wijken – en tot meer betrokkenheid bij de aanleg en het beheer van toekomstige woongebieden. Natascha Lensvelt constateert dat het Nederlandse landschap voor een transitie staat en parken, wijkgroen en recreatiegebieden steeds meer zullen worden gebruikt voor de vergroting van de biodiversiteit, verbetering van de waterkwaliteit en verhoging van het waterpeil. Volgens haar kan onderzoek naar de integrale denk- en werkwijze van de Post 65 tuin- en landschapsarchitecten ons hierbij helpen.

Een tweede thema behelst verschillende aspecten van de architectuurproductie in deze periode. Sanne Tillema belicht het werk van architectenechtpaar Henk Thieme en Brita Thieme-Domela Nieuwenhuis. Zij beschrijft hun samenwerking op basis van gelijkwaardigheid en analyseert een aantal projecten uit hun oeuvre, waarvan een groot deel inmiddels is aangetast of verdwenen. Sanne van Drenth onderzocht het concept en de organisatie van Centraal Wonen. Zij positioneert dit tussen de vroege jaren zeventig met zijn emancipatoire en maatschappijkritische bewegingen en de verzakelijkte jaren tachtig, waarin het merendeel van de projecten tot stand kwam. Sara Duisters maakte een studie van het gebruik van glasvezelversterkt polyester (GVP) in de architectuur. Zij schetst de maatschappelijke veranderingen die hieraan ten grondslag lagen en belicht een aantal experimentele prototypes die in de jaren vijftig tot en met zeventig werden gerealiseerd.

Tot slot besteden we aandacht aan de omgang met Post 65-architectuur en het vraagstuk van waardering. In een essayistische bijdrage gaat Bernard Colenbrander in op de levensduur van recente architectuur. Hij betoogt dat de functionalistische fixatie op doelmatigheid heeft doorgewerkt in de omgang met bestaande gebouwen en laat aan de hand van drie actuele casussen zien tot welke verschillende uitkomsten dit kan leiden. Marylise Parein, Ine Wouters en Stephanie Van de Voorde pasten de Brusselse methode voor waardebeoordeling van bouwkundig

erfgoed toe op twee Post 65-gebouwcomplexen, met bijzondere aandacht voor de materialiteit daarvan. Zij wijzen op het belang van een integrale benadering en het verkrijgen van diepgaand inzicht in de materialiteit om te komen tot een juiste interpretatie van erfgoedwaarden en -criteria. Evelien van Es, Lara Voerman en Sarah Gresnigt onderzochten in hoeverre de bestaande waarderingscriteria voor gebouwd erfgoed toepasbaar zijn voor de periode na 1965. Zij pleiten voor een andere benadering, waarin belevingsgeschiedenissen worden opgetekend en burgers – naast experts – actief meedoen in het proces van selecteren en waarderen.

Het themanummer besluit met een tweetal boekbesprekingen. Marie-Thérèse van Thoor recenseert publicaties over architectuur en stedenbouw in Utrecht en Den Haag en over experimentele woningbouw. Wijnand Galema bespreekt de recente atlas van het brutalisme in Nederland, de verschijning waarvan weinigen zal zijn ontgaan.

Namens de redactie:

Noor Mens, Kees Somer, Kim Zweerink